

Armenian Words Living in the Dialect of Sivas Region

Kadir Yılmaz^{1,a,*}

¹Ministry of National Education, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 08/04/2022

Accepted: 02/06/2022

ABSTRACT

Words of foreign origin in the standard language and Anatolian dialects are important documents of Turkish history and culture. These interlingual borrowings; as well as being a common subject of history, literature, art history, linguistics, they are important sources for many more interdisciplinary studies.

With this study, it is aimed to determine the Armenian words that the Armenians living in Sivas, one of the ancient cities of Anatolia, brought to the Sivas dialect and the standard language, and to reveal in which ways and to what extent these words affect the language and culture. Examining 93 words of Armenian origin living in the Sivas dialect will contribute to the studies of revealing the cultural exchange of people who have lived in the same geography for centuries.

Words related to agriculture such as *çav*, *calaz*, *herk*, *maşala*, *tiğ*; The fact that building and architectural terms such as *hezan*, *him*, *loğ*, *mertek*, *pağ* were taken from Armenian should be accepted as clear indications that the Turks received some knowledge in these areas from Armenians in Anatolia. The fact that these words belong to the fields of agriculture, animal husbandry, architecture and daily life is important in terms of art history, cultural history and sociology studies.

Keywords: Sivas dialect, Armenian, loanword.

Sivas Yöresi Ağzında Yaşayan Ermenice Kelimeler

Süreç

Geliş: 08/04/2022

Kabul: 02/06/2022

Öz

Ölçünlü dilde ve Anadolu ağızlarında yer alan yabancı kökenli kelimeler, Türk tarihine ve kültürüne ait önemli belgelerdir. Diller arası bu ödünçlemeler; tarihin, edebiyatın, sanat tarihinin, dil biliminin ortak konusu olmakla birlikte disiplinler arası birçok çalışma için önemli kaynaklardır.

Bu çalışmayla Anadolu'nun kadim şehirlerinden Sivas'ta yaşayan Ermenilerin, Sivas ağzına ve ölçünlü dile kazandırdıkları Ermenice kelimeleri tespit etmek, bu kelimelerin dili ve kültürü hangi yönlerden ve ne boyutta etkilediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Sivas ağzında yaşayan 93 Ermenice kökenli kelimenin incelenmesi, yüzyıllar boyunca aynı coğrafyada yaşamış insanların kültürel alış verişini ortaya koyma çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Çav, *calaz*, *herk*, *maşala*, *tiğ* gibi tarımla ilgili kelimelerin; *hezan*, *him*, *loğ*, *mertek*, *pağ* gibi yapı ve mimari terimlerinin Ermeniceden alınmış olması Türklerin Anadolu'da bu alanlarda bazı bilgileri Ermenilerden aldığı açık göstergeleri olarak kabul edilebilir. Bu kelimelerin özellikle tarım, hayvancılık, mimari alanlarına ve günlük yaşama ait olması, sanat tarihi, kültür tarihi ve sosyoloji araştırmaları açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivas ağzı, Ermenice, ödünç kelime.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a kadiryilmazsf@gmail.com

^{id} <https://orcid.org/000-0001-5154-8322>

How to Cite: Yılmaz K (2022) Armenian Words Living in the Dialect of Sivas Region, CUJOSS, 46(1): 159-165

Giriş

Bir dilin söz varlığı, bu söz varlığının tarihsel süreçte kazandığı yeni anlamlar, hatta bazı ses değişimleri bile o dili konuşanların kültür tarihini, sanat tarihini, siyaset tarihini ve inanç tarihini ilgilendirmektedir. Tekin “oruç” kelimesindeki /ç/ sesinden Oğuzların MS 900’den önce İslamiyet’le tanıştıkları sonucuna varır (2001: 6-7).¹ Bu çıkarım, dilde bir sesin bile ne kadar önemli bir tarihî ve kültürel değer taşıdığına göstergesidir. Dolayısıyla bir dilin söz varlığı, kültürel kodlar barındıran bir hazine olarak kabul ve değer görmelidir.

Ölçünlü dilde ve Anadolu ağzlarında yer alan yabancı kökenli kelimeler, Türk tarihine ve kültürüne ait birer belge niteliğindedir. Osman Nedim Tuna tarafından Sümercede tespit edilen 168 Türkçe kelime, Türklerin Sümerlerle olan tarihî, ticari ve kültürel ilişkilerini göstermesi açısından kıymetlidir (1997: 49). Aynı zamanda Göktürkçede karşılaştığımız Çince kelimeler, Eski Uygurca metinlerde önemli bir yer tutan Maniheizm terimleri ve Türklerin İslamiyet’le tanıştıktan sonra bu dine ait birçok söz varlığının dilde yer bulması da tarihî ve kültürel açıdan önem arz etmektedir. Bu ortak söz varlığı; tarihin, edebiyatın, sanat tarihinin, dil biliminin konusu olmakla birlikte disiplinler arası birçok çalışmada yol gösterici niteliktedir. Bugün Türkiye Türkçesinde sıkça kullanılan *efendi, yalı, ihlamur, kiraz* gibi birçok kelimenin Rumca olması, Anadolu’da Rumlarla Türklerin yüzyıllar boyu bir arada yaşarken diller arası alışverişle birlikte kültürel bir alışverişte de bulduklarının apaçık ispatıdır.

Rumlar gibi Ermeniler de Anadolu’da yüzyıllar boyunca Türklerle yaşamış ve Osmanlı döneminde “millet-i sadıka” veya “teba-yı sadıka” olarak adlandırılmışlardır. Ermeni azınlık, Anadolu kültürüne katkı sağlamanın yanı sıra Türk kültürü çalışmalarına önemli isimler de kazandırmıştır. Agop Dilaçar, Sevan Nişanyan, Edvard V. Sevortyan, Bedros Keresteciyan, Karekin Deveciyan, Pars Tuğlacı, Krikor Sinapyan, Armenak Bedevyan, Kevork Pamukciyan ve Bedros Zeki Garabedyan bu isimlerden akla ilk gelenlerdir.²

Sivas Ermenileri

Sivas’ta Türk ve Ermenilerin birlikte yaşamaları, Bizans Dönemi’ne kadar uzanır (Kuzucu, 2014: 2). Selçukluların Sivas’a yerleşmelerinden sonra buradaki gayrimüslim Türklerin bir kısmı İslam’ı kabul ederken daha ziyade kırsal kesimde yaşayan ve Hristiyan kalmaya devam eden diğer kısım, Ermeni ve Rumlarla iç içe yaşamayı sürdürmüşlerdir. Anadolu, Türklerin hâkimiyetine geçtikten sonra Ermeniler, Türklerle uzun yıllar uyum içinde yaşamayı sürdürmüşlerdir. Bu süreçte Türk-İslam uygarlığının oluşmasını sağlayan cami, medrese, kervansaray gibi yapıların inşa edilmesinde Ermenilerin

mimari alandaki yardım ve birikimlerinden istifade edilmiştir (Demir, 2005: 96). Sivas’ta kuyumculuk, kalaycılık, dülgerlik, kürkcülük gibi bazı meslekler uzun yıllar sadece Ermeniler tarafından icra edilmiştir (Kuzucu, 2014: 6).

Timur’un Anadolu’yu istilasında Ermeniler de Müslüman Türklerle işkence ve kıyım maruz kalarak aynı kaderi paylaşmışlardır. Felaketin yol açtığı yaralar, iki toplumun dayanışmasıyla sarılmıştır (Kuzucu, 2014: 5). Osmanlı döneminde ise “millet-i isadika” olarak bilinen Ermeniler, Anadolu’nun ticari hayatında önemli rol oynamışlardır.

Türkler, Anadolu’ya yerleşme ve Anadolu’yu Türkleştirme sürecinde Ermenilerle ve Rumlarla hep iyi geçinmiş ve iş birliği yolunu tercih etmişlerdir. Bu iş birliği neticesinde de kültürel alışverişe imkân sağlanmış, Anadolu kültürünün zenginleşmesinin yolu açılmıştır. Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde huzur ve refah içinde yaşayan Ermenilerin özellikle Tanzimat Dönemi ve sonrasında Sivas’taki varlığı birçok alanda kendini gösterir. Hatta Sivas’ta çıkan ilk özel gazete Ermeni vatandaşlara aittir. 1869 yılında *Tsayn Sepasdatvots* (Sivas’ın Sesi) adıyla çıkan bu gazetenin kısa ömürlü olduğu bilinmektedir. I. Dünya Savaşı yıllarına kadar Sivas’ta Ermeniler tarafından *Mamulin Zankı, Sev Hoğër, Ged, Antranik, Hoğ-Tar, Gapira* ve *Amanor* adlarıyla gazeteler çıkarılmıştır (Paçacıoğlu, 2003: 88).

Mondros Mütarekesi öncesinde çıkarılan kararname neticesinde sayıları on bini bulan Sivas Ermenilerinin tamamına yakını Sivas’taki evlerine dönmüşlerdir (Kuzucu, 2014: 49). Sivas’ta komşularıyla yüzyıllar boyu dostluk ilişkilerini devam ettiren çok sayıda Ermeni aile yaşamıştır. Bugüne kuyumculuk yapan bir Ermeni esnaftan edinilen bilgiye göre Sivas’ta sadece 15-20 Ermeni ailenin yaşadığı bilinmektedir. Bu ailelerin Ermenice bildikleri fakat kendi aralarında Türkçe konuştukları, gelenek ve göreneklerine bağlı oldukları, genellikle zanaatkâr oldukları, vaftiz gibi dinî törenler için İstanbul’u tercih ettikleri ve çeşitli sebeplerle genellikle etnik kimliklerini gizlemek zorunda kaldıkları bilinmektedir.³

Yöntem ve Sınırlılık

Bu çalışmayla Anadolu’nun kadim şehirlerinden Sivas’ta yaşayan Ermenilerin, Sivas ağzına ve ölçünlü dile kazandırdıkları Ermenice kelimeleri tespit etmek, bu kelimelerin dili ve kültürü hangi yönlerden ve ne boyutta etkilediğini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Çalışmada Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde yer alıp Sivas ağzında kullanılan ve ölçünlü dilde kullanılmayıp ağzılarda ve/veya Sivas ağzında kullanılan Ermenice kelimeler tespit

¹ “Meğër rûze ve oruç’ un her ikisi de İslamiyet öncesi İran’ın dili olan Pehlevicede *roçag* kelimesinden geliyormuş. Ve meğër Pehlevicedeki *roçag’ın* ç’i ancak 900 yılından sonra z’ye dönüşmüş Yeni Farsçada. Demek ki yalnız Oğuzlar bu kelimeyi 900 yılından çok önce ç sesıyla duymuşlar ve öyle öğrenmişler; demek ki Oğuzlar İslamiyet’le 900’den önce tanışmışlar. Ötekiler yani Karahanlılar ise kelimeyi

ancak 900’den sonra z’li şekliyle *rûze* biçiminde tanıdıkları için Oğuzlardan çok sonra Müslüman olmuş olmalıdır.”

² Bu isimlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Şimşek (2014) ve Ertaş (2016).

³ Sivaslı Ermenilerle ilgili bu şifahi bilgiler, adının açıklanmasını istemeyen ve Sivas’ta kuyumculuk yapan bir Ermeni esnaftan alınmıştır.

edilmiştir.⁴ Tespit edilen kelimelerin anlamı Türkçe Sözlük'ten, Derleme Sözlüğü'nden veya adı geçen sözlüklerden (Avan, Caferoğlu, Darıcı, Demir ve Şen, Güven, Kesten, Ökrüca, Tanyıldız, Toparlı, Yılmaz) alınmıştır. Bu kelimeler; Türkçe Sözlük'te kökeni Ermenice olarak verilenler, Türkçe Sözlük'te kökeni Türkçe veya başka bir dil olarak gösterilen fakat etimoloji sözlüklerinde Ermeniceye dayandırılanlar, Türkçe Sözlük'te yer almayıp Derleme Sözlüğü'nde yer alan ve etimoloji sözlüklerinde Ermeniceye dayandırılan kelimeler ve Türkçe Sözlük'te de Derleme Sözlüğü'nde de yer almayıp başka sözlüklerde yer bulan ve kökeni Ermeniceye dayandırılan kelimeler olmak üzere dört başlık altında ele alınmıştır. Kelime hangi sözlükte Ermeniceye dayandırıldıysa o kelimenin anlamından sonra yay araç içinde kaynak bilgisi verilmiştir (AL, ALT, EAEÖS⁵, ETDES, MBTS, ÖTS, SS, TETTL, TS).

Gülensoy'un özellikle Eren, Dankoff ve Nişanyan'ın Ermeniceye dayandırdığı bazı kelimelerle ilgili itirazlarına dipnotlarda yer verilmiş ama söz konusu tartışmalara dâhil olunmamıştır. Birkaç örnekte de Eren'in itirazlarına yer verilmiştir. Sivas yöresi ağzında yaşayan bir kelimenin bu sözlüklerden herhangi birinde Ermeniceye dayandırılması, incelemeye dâhil edilmesi için yeterli görülmiştir. Bu durum, incelemede yer alan kelimelerin tamamının Ermenice kökenli olduğunun kabulü anlamına gelmemelidir. Özellikle kelimenin kökenine dair dipnotlarla verilen itirazlar, o kelimenin kesin olarak Ermeniceye dayandırılmasının doğru bir yaklaşım olamayacağına işaret eder.

Sivas Ağzında Yaşayan Ermenice Kelimeler

Açıyan; Türkçeden Ermeniceye geçmiş 4262 kelime, Ermeniceden Türkçeye geçmiş 200 kelime tespit etmiştir (1926: 153). Karaağaç; Açıyan'ın tespitine katıldığını, Türkçede 200 kadar Ermenice kelime olduğunu ve bunlardan sadece 20 kadarının Türk yazı diline dâhil olduğunu ifade eder (2004: 15). Sivas ağzında ise tespit ettiğimiz 93 Ermenice kelime yaşamaktadır.

Türkçe Sözlük'te kökeni Ermenice olarak gösterilen kelimeler (12 kelime):

- avanak** (<Erm. *hawanag* "sıpa") Kolaylıkla kandırılabilen veya aldatılabilen, aptal, bön. (ALT, ETDES, MBTS, ÖTS, SS, TETTL)⁶
- bedirik** (<Erm. *patruyk*) Eğrilmek için yıkanmış, taranmış yün veya pamuk. (ALT, ETDES, ÖTS, TETTL)
- godoş** (<Erm. *kotoş*) Ahlsız adam, *pezevenk*. (ALT, ETDES, ÖTS, TS, SS)

- hoşur** (<Erm. *xoşor*) Değersiz, kaba, bayağı. (ALT, ETDES, ÖTS, TS)
- işmar** (<Erm. *nşmar*) El, göz veya baş ile yapılan işaret. (ÖTS, SS, TS)
- madımak** (<Erm. *matutak*) İlbaharda kırlarda yetişen, ufak yeşil yapraklı, ıspanak gibi pişirilip yenilen bir bitki ve bu bitkiyle yapılan yemek. (ALT, ETDES, MBTS, ÖTS, SS, TS)
- madik** (<Erm. *matik* "parmak") Hile, dolap. (ALT, MBTS, TS, SS)
- maşala** (<Erm. *maşaray*) Bağ ve bahçelerde kenarları set biçiminde birbirinden ayrılan, genellikle dikdörtgen toprak parçası. (ALT, ETDES, ÖTS, TS)
- moruk** (<Erm. *mōruk*) 1. Gençlere göre yaşlı anne, baba. 2. Yaşlı erkek. (AL, ALT, ETDES, MBTS, ÖTS, TS)
- mucur** (<Erm. *mocir*) 1. Taş kırıntısı. 2. Sekiz kiloluk tahıl ölçüğü. 3. Göz hastalığı. (AL, ALT, EAEÖS, TETTL)
- pezevenk** (<Erm. *bozawag*) Kadın-erkek ilişkilerinde aracılık eden kimse, *godoş*. (ALT, ETDES, MBTS, SS, TS)
- pöhrek** (<Erm. *pōrank*) Ağaç veya topraktan yapılmış su borusu, künk. (AL, ALT, EAEÖS, ETDES, ÖTS, SS, TS)

Türkçe Sözlük'te kökeni Türkçe veya başka dil olarak gösterilen ama diğer sözlüklerde Ermeniceye dayandırılan kelimeler (43 kelime):

- aha** (<Erm. *aha, ahan*) İste. (ALT, EAEÖS)⁷
- aluç** (<Erm. *aloč*) Hünnapgillerden, kırlarda kendiliğinden yetişen, hekimlikte ve boyacılıkta kullanılan, sert odunlu bir ağaç, gövem eriği. (ALT, EAEÖS)⁸
- araklamak** (<Erm. *arake*'den "acele etmek") Çalmak, aşımak. (MBTS)
- baduç** (<Erm. *patič*) 1. Yeşil fasulye. 2. Taze bakla. (ALT, ETDES, MBTS, ÖTS)⁹
- bıdık** (<Erm. *pztik*) Kısa, tıknaz, *bızdık*. (ALT, MBTS, SS, TETTL)¹⁰
- bızdık** (<Erm. *pztik*) Ufak çocuk, *bıdık*. (ALT, ETDES, MBTS, ÖTS, SS, TETTL)
- calaz** (<Erm. *člaz*) Cılız ekin (ALT, ETDES, ÖTS, SS)
- çap** (<Erm. *ç'ap*) 1. Cisimlerin genişliği. 2. Eğri. (AL, ALT, MBTS, ÖTS, SS)
- çermik** (<Erm. *jermuk*) Kaplıca, ılıca. (ALT, EAEÖS, ETDES, MBTS, ÖTS, SS, TETTL)
- çir** (<Erm. *č'ir*) Kayısı, erik, zerdali vb. meyvelerin kurusu. (ALT, ETDES, MBTS)¹¹
- dangalak** (<Erm. *dandaloš*) Akılsız, düşüncesiz, bön. (ALT, ETDES, TETTL)
- ferik** (<Erm. *varek*) Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış hâli, piliç. (AL, ALT, MBTS)
- güdük** (<Erm. *kutik*) Köpek yavrusu. (ALT, EAEÖS)

⁴ Sivas ağzı ile ilgili şu kaynaklara başvuruldu: Avan (2010), Caferoğlu (1944), Darıcı (2013), Demir ve Şen (2006), Derleme Sözlüğü (2019), Güven (2014), Kesten (2013), Ökrüca (2011), Tanyıldız (2014), Toparlı (2019), Yılmaz (2021).

⁵ Menz, çalışmasını Dankoff ve Bläsing'e dayandırdığını belirtir (2009: 90).

⁶ Gülensoy, bu kelimenin Ermenicede "sıpa" anlamına gelen kelimeyle bir ilgisi olmadığına işaret eder ve Ermenice "sıpa, katır" anlamına gelen bir kelimenin "bön, ahmak, aptal" anlamlarında Türkçeye geçmiş olmasına ihtimal vermez (2007: 89).

⁷ Tietze, bunun gibi kısa nidaların menşeiini tespit etmenin imkânsız olduğuna işaret eder (2002: 114).

⁸ Gülensoy bu kelimeyi; Clauson, Tietze ve Räsänen'in Farsçaya bağlamasına değinir ve Eren'in etimoloji denemesi yapmaması, görüş belirtmemesi yüzünden komşuya kaptırdığımızı söyler (2007: 66).

⁹ Gülensoy, DLT'de yer aldığı ve Anadolu ağzlarında yaşadığı için bu kelimenin Ermeniceye dayandırılmasını yanlış bulmaktadır (2007: 100).

¹⁰ Gülensoy, Eren ve Nişanyan'ın bu sözcüğü "bızdık" maddesinde ele almalarının yanlış olduğuna işaret eder (2007: 140).

¹¹ Tietze, kelimenin kökeniyle ilgili farklı görüşleri verdikten sonra "Kelimenin yayılmış olması, aslını tespiti güçleştiriyor." ifadesini kullanır (2002: 521).

hav (<Erm. *hav*) Kadife, çuha, yün vb.nin yüzeyindeki ince tüy. (ALT, SS, TETTL)¹²

haşıl (<Erm. *xaşil*) Un, şeker, pekmez ve yağ ile yapılan bir yemek. (AL, ALT, EAEÖS, ETDES)

herk (<Erm. *herk*) Sürüldükten sonra bir yıl dinlendirilen, nadasa bırakılan tarla. (ALT, EAEÖS, ETDES, MBTS, TETTL)

hezan (<Erm. *hecan*) Ekin biçildikten sonra tarlada kalan saplar, anız. (ALT, ETDES, ÖTS)

hişir (<Erm. *hoşor*) Olmamış meyve. (ALT, ETDES, MBTS, ÖTS, TETTL)¹³

hopal (<Erm. *hawp'al*) Yabani güvercin. (ALT, ETDES, ÖTS, TETTL)

hozan (<Erm. *xozan*) Biçilmiş ekinin tarlada kalan dip sapları. (ALT, EAEÖS, ETDES, ÖTS, TETTL)

hurç (<Erm. *xurj*) Genellikle yelken bezinden veya meşinden yapılmış büyük heybe. (ALT, MBTS?, TETTL)

kirve (<Erm. *k'awor* "büyükbaba") 1. Sünnet sırasında çocuğu tutan, sünnet masrafını üstlenen ikinci bir baba durumundaki kimse. 2. Dost, arkadaşı. (ALT, EAEÖS, ETDES, MBTS, ÖTS)¹⁴

kom (<Erm. *gom*) Ağıl, mandıra. (AL, ALT, ETDES, MBTS, TETTL)¹⁵

külek (<Erm. *kovlak*) Bal, yağ, yoğurt vb. şeyler koymaya yarar tahta kova. (AL, EAEÖS, ALT, ETDES, TETTL)¹⁶

liğ (<Erm. *liç*) Alüvyon (*liğlamak* "yemek mideye oturmak"). (ALT)

loğ (<Erm. *loğal* "yuvarlamak") Yollarda, toprak damlarda yeri bastırmak veya tarlalarda toprağı ezme için gezdirilen taş silindir. (ALT, EAEÖS, MBTS?, ÖTS, SS)¹⁷

mayıs (<Erm. *mayıs*) Taze siğir dışkısı. (ALT, ETDES, MBTS, ÖTS, TETTL)

mertek (<Erm. *mardak*) Yapıda kullanılan dört köşe veya yuvarlak, kalınca ağaç. (ALT, MBTS, EAEÖS, ÖTS, SS)

mitil (<Erm. *mt'il*) Yüzlenmemiş yorgan. (ALT, EAEÖS, ETDES)

örnek (<Erm. *örinag*) Benzeri yapılacak olan, benzetilmek istenen şey, model. (AL, SS)¹⁸

pancar (<Erm. *banjar*) İspanakgillerden, vitamince zengin bir bitki. (ALT, EAEÖS, ETDES, MBTS, ÖTS, SS)

pinti (<Erm. *p'nt'i*) Cimri, hasis. (ALT, EAEÖS, ETDES, MBTS, SS)

pot (<Erm. *pot* "kırışik") 1. Kötü dikiş sebebiyle kumaşta oluşan büzülme. 2. *mec.* Hata, gaf. (ALT, ETDES, MBTS, ÖTS, SS)

pöç (<Erm. *poç* "kuyruk") 1. Kuyruk sokumu. 2. En uç nokta, kenar, *pöçük* (AL, ALT, EAEÖS, ETDES, MBTS, ÖTS, SS)

pöçük (<Erm. *boçig*) bkz. *pöç*. (AL, ALT, EAEÖS, ETDES, MBTS, SS)

şelek (<Erm. *şalak*) Sırtta taşınan yük. (ALT, EAEÖS, ETDES, MBTS, ÖTS, SS, TETTL)

şen (<Erm. *şén*) 1. Yaşamaktan mutlu olduğunu davranışlarıyla belli eden, sevinçli, neşeli, eğlenceli. 2. Bayındır, mamur, meskûn. (ALT, EAEÖS, ETDES, MBTS, SS)¹⁹

şillik (<Erm. *şil* "şaşı, çirkin") Aşırı ve bayağı bir biçimde süslenmiş kadın, kötü kadın. (ALT, EAEÖS, ETDES)²⁰

şıvgın 1. Budanmış yaşlı ağaçların budanan yerlerinden çıkan taze sürgün. 2. Fırtınayla yağın yağmur. (ALT)²¹

tapın (<Erm. *tap'an*) Tarlaya atılan tohumu örtmek için gezdirilen ağaç sürgü. (ALT, EAEÖS, ÖTS, TETTL)²²

tirtıl (<Erm. *tirtur*) Yumurtadan çıkan kelebek kurtçuklarının ilk durumu. (ALT, ETDES, SS)²³

torun (<Erm. *tor*) Bir kimsenin çocuğunun çocuğu. (ALT, ETDES, MBTS, SS)²⁴

verep (<Erm. *verew*) Bayır, yokuş. (ALT, EAEÖS, SS)

Türkçe Sözlük'te yer almayı Derleme Sözlüğü'nde yer alan ve diğer sözlüklerde Ermeniceye dayandırılan kelimeler (37 kelime):

abrul (<Erm. *april*) Nisan ayı. (ALT, ETDES, MBTS)²⁵

ahbun (<Erm. *ağbın*) Gübre, fişki. (ALT, EAEÖS, ETDES, ÖTS)

cerit (<Erm. *çarüt*) Ateş küreği. (ALT, ETDES)

cirbit (<Erm. *çipr* "gözü çapaklı") Göz çapağı. (AL, ALT, EAEÖS)

çav (<Erm. *çat*) Ekin sapı taşıyan kağı korkuluğu. (ALT, ETDES, MBTS, SS)

çec (<Erm. *dēz* "yığın") Savrularak samanından ayrılmış tahıl yığını. (ALT)²⁶

çepük (<Erm. *capik*) Alkış, el çırpma. (ALT, TETTL)²⁷

¹² Gülensoy, bu kelimenin kökeniyle ilgili tartışmaları aktardıktan sonra "Arapça, Farsça ve Ermenice diye kavga edildiğine göre bu kelime Türkçedir." der (2007: 406).

¹³ Gülensoy, bu sözcüğün kökünün yansıma olduğunu (*hış) varsayar ve sözcüğün Ermeniceden alındığı görüşüne karşı çıkar (2007: 410).

¹⁴ Gülensoy, Ermenilerde İslami sünnet geleneği olmaması ve *k'awor* (büyükbaba) ile *kirve* (dost, arkadaş) kelimeleri arasında çok büyük farklar olması sebebiyle bu kelimenin Ermeniceye dayandırılmasına itiraz eder (2007: 528).

¹⁵ Gülensoy, DLT'deki "kom" kelimesinin gözden kaçırılmış olduğuna işaret ederek Dankoff ve Eren'in bu kelimeyi Ermeniceye dayandırmalarına itiraz eder (2007: 528).

¹⁶ Gülensoy, Kırgız Türkçesindeki "kültük" (çömlek) kelimesinin "külek"i Ermeniceye bağlamaya engel olduğunu söyler (2007: 590).

¹⁷ Eren'e göre Far. *loğ* Dankoff'un gözünden kaçmıştır (2020: 354).

¹⁸ Gülensoy, bu kelimenin Mısır ve Sudan gibi uzun yıllar Kıpçak Türkçesinin konuşulduğu ülkelerde *örnek* olarak yaşamasının, kelimenin Ermeniceden geldiği yönündeki savı çürüttüğünü belirtir (2007: 670).

¹⁹ Gülensoy, Türkçe *şen* ile Ermenice *şén* arasında çok büyük bir anlam farkı olduğunu belirtir ve bu kelimeyi Ermeniceye bağlamanın yanlış olduğunu söyler (2007: 841).

²⁰ Gülensoy, Kırgızca *şilk* ve ağızlardaki *şilk*, *şillik* kelimelerinden hareketle bu kelimenin Ermeniceye dayandırılmasına itiraz eder (2007: 842).

²¹ Eren, bu kelimeyi Dankoff'un Ermeniceye bağlamasının yanlış olduğunu söyler ve kelimeyi *çır*- "ağaç filiz vermek" köküne bağlar (2020: 112). Anadolu ağzlarında "şıfkın, fişkın, çıvgın" biçimleri de görülür.

²² Gülensoy, Dankoff'un bu kelimeyi Ermeniceye bağlamasına karşı çıkar ve kelimeyi **tap+a-n* olarak tasarlar (2007: 858). Sevortyan ise kelimeyi *tapa-* (ayaklar altında ezme) köküne dayandırır ve /-n/ eki yardımıyla türetilmiş "araç, alet" anlamlarına gelen bir kelime olarak kabul eder (1980: 110). Eren ise bu kelimenin Türkçe *taban* sözünün yan biçimi olduğunu söyler (2020: 495). "Tapan" kelimesinin kökeniyle ilgili tartışmalar ve ayrıntılı bilgi için bkz.: Erbay (2012).

²³ Gülensoy, yansıma olduğunu ifade ettiği bu kelimenin Eren, Dankoff ve Nişanyan tarafından Ermeniceye bağlanmasına itiraz eder (2007: 896).

²⁴ Gülensoy'a göre bu kelime Türkçedir (2007: 920).

²⁵ Eren, kelimenin Rumca olabileceğine de işaret eder (2020: 3).

²⁶ Eren, Doğu Anadolu'da kullanılan *teç* biçiminin Ermeniceden alındığını anlaşıldığını söyler (2020: 102). Tietze ise kelimeyi Farsça *çāç'*a bağlar (2002: 461).

²⁷ Gülensoy, *çap* yansıma sözünden türediğini öne sürer (2007: 232).

çilik (< Erm. *cilik*) Dişilik organı. (ALT, EAEÖS, ETDES)
çukundur (< Erm. *çakndel*) Pancar. (ALT)
dabaz (< Erm. *tapast*) Deri üzerinde olan ve kaşıntı yapan kırmızı kabarcıklar, kurdeşen. (ALT, ETDES, ÖTS)
dıga (< Erm. *tlay*) Küçük oğlan çocuğu, sokak çocuğu, şımarık çocuk. (ALT, EAEÖS, TETTL)²⁸
evelik (< Erm. *aweluk* “katırtırnağ”, *avel* “çalı çırpı”) Yaprakları yenilebilen, tohumlarından da çay yapılan, ispanağa benzeyen bir çeşit ot. (AL, ALT, EAEÖS, TETTL)
fıcek (*at-*) (< Erm. *viçak*) Kura (çekmek). (ALT, EAEÖS, TETTL)
gilik (< Erm. *kilik*) Tandırda pişirilen yağlı bir çörek türü. (ALT, EAEÖS, TETTL)
hab (< Erm. *xab*) İmece usulü süt biriktirme (*hab ağacı* “kovadaki sütü ölçmek için kullanılan dal parçası”). (ALT, EAEÖS)
haris (< Erm. *arös*) Sürülmemiş tarla. (AL, ALT, EAEÖS)
hedik (< Erm. *hatik*) Kaynatılmış buğday, bulgur, mısır vb. şeyler. (AL, ALT, EAEÖS, ETDES, MBTS, SS, TETTL)²⁹
him (< Erm. *himn*) Evin temeli. (ALT, EAEÖS, ETDES, TETTL)³⁰
horum (< Erm. *xorom*) Biçilmiş yonca, korunga ya da otun düzensiz bırakılmış destesi. (ALT, EAEÖS, TETTL)
kışe (< Erm. *kşel*) Kümes hayvanlarını kovalamak için kullanılan ünlem. (ALT, EAEÖS)
köp (< Erm. *kob*) Kağınının, öküzlerin kuyruklarının altına gelen ve dışıklarının toplandığı kısmı. (ALT, EAEÖS, ETDES, TETTL)
kürün (< Erm. *guin* “banyo küveti”) Hayvanların yem yedikleri ve su içtikleri yalak. (ALT, EAEÖS)
pağ (< Erm. *pag*) Yıkılmış ev ve yeri. (ALT, EAEÖS)
pağaç (< Erm. *balarij*) Maya eklenmeden yapılan yağlı tandır çöreği. (ALT, EAEÖS)
pezük (< Erm. *bazuk*) Yaban pancarı. (ALT, EAEÖS, ETDES)
pinnik (< Erm. *pun* “yuva”) Kümes. (AL, ALT, EAEÖS)
poşa (< Erm. *bōša*) 1. Kalbur, elek yapan ve satan. 2. Çingene (ALT, EAEÖS, ETDES, ÖTS)
pulur (< Erm. *blur*) Biçilmiş ama demet yapılmamış ot ve ekin yığını. (ALT, EAEÖS)³¹
rapata (< Erm. *rapatay*) Yufka ekmeğini tandıra yapıştırmak için kullanılan, içi ot ya da paçavra dolu, yastık biçiminde araç. (ALT, EAEÖS)
soharıç (< Erm. *soharıç*) Kıyma, salça ve soğanın yağda kavularak hazırlanmasıyla yapılan sıcak yemek sosu. (AL, ALT, EAEÖS)
tapul (< Erm. *tapul*) Biçilmiş ot veya ekin bağı. (ALT, EAEÖS)
ten (< Erm. *tēn*) Nem, rutubet. (ALT, EAEÖS)
tepür (< Erm. *tapur*) 1. Tahıl elemeye yarayan bir kalbur çeşidi. 2. Büyük (kulak). (ALT, EAEÖS)
tiğ (< Erm. *tel*) Taneleri ayrılmamış samanla karışık buğday yığını. (ALT, EAEÖS, TETTL)
tırıh (< Erm. *trik* “dışkı, gübre”) İshal. (ALT, EAEÖS)
zoğ (< Erm. *jol*) Yeni biçilmiş ve toplanmamış tarla. (ALT)
zuval (< Erm. *zotal*) Kızılık. (ALT)³²

Türkçe Sözlük'te ve Derleme Sözlüğü'nde yer almayan, diğer sözlüklerde Ermeniceye dayandırılan kelimeler (1 kelime):

sakkavo (< Erm. *caxawel*) Büyük süpürge. (ALT, EAEÖS)

Sivas ağzında yaşayan Ermenice kelimeleri, kullanım alanları ve taşıdıkları anlam açısından ise şu sınıflandırmaya tabi tutmak yerinde olacaktır:

Tarım ve hayvancılık ilgili kelimeler: *ahbun, calaz, çav, çec, çir, ferik, hab, haris, herk, hışır, horum, hozan, kom, köp, kışe, maşala, mucur, pinnik, pulur, tapul, tiğ, zoğ*.

Bitki adları: *aluç, baduç, çukundur, evelik, madımak, pancar, pezük, şıvgın, zuval*.

Yapı ve mimariyle ilgili kelimeler: *çap, hezan, him, kürün, loğ, mertek, pağ, pöhrek*.

Yemek ve yiyecek adları: *madımak, çir, haşıl, pöç, gilik, hedik, pağaç, soharıç*.

Eşya adları: *cerit, çav, hab, hurç, külek, kürün, loğ, mitil, rapata, sakkavo, tapan, tepür*.

Hayvan adları ve hayvanlarla ilgili kelimeler: *dabaz, güdük, hopal, mayıs, tırtıl*.

İnsanlarla ilgili sıfat ve durum bildiren kelimeler: *bıdık, bızdık, cirbit, çepük, kirve, pinti, poşa, tırıh, torun*.

Zaman, durum ve yer bildiren kelimeler: *abrul, çermik, liğ, pot, şen, ten, verrep*.

Argo anlam taşıyanlar: *araklamak, avanak, çilik, dangalak, dıga, godoş, madik, moruk, pezevenk, şıllık*.

Diğer: *aha, bedirik, fıcek, hav, örnek, pöçük, şekek*.

Sonuç

Bir dilin başka dillerden kelime alması ve o kelimeyi benimsemesi, dilin gelişim seyri içinde doğal karşılanmaktadır. Aralarında binlerce kilometre olan insanların birbirlerinin kültüründen haberdar olduğu ve birbirlerinden etkilenmelerinin kaçınılmaz olduğu çağımızda dillerin bu etkileşimden payını alması kaçınılmazdır. Türkçenin de Orhun Yazıtları'ndan başlayarak her döneme ait yazılı ve sözlü dilde ödünçleme yoluyla aldığı kelimeler, dilimizi ve kültür tarihimizi anlamak için somut veriler sunmaktadır.

Sivas ağzında yaşayan ve 25'inin kökeni tartışmalı olmak üzere 93 Ermenice kökenli kelimenin incelendiği bu araştırma, yüzyıllar boyunca aynı coğrafyada yaşamış insanların kültürel alışverişini ortaya koyma çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Çalışmada ele aldığımız kelimelerin özellikle tarım, hayvancılık, mimari alanlarına ve günlük yaşama ait olması, başta dil ve edebiyat olmak üzere sanat tarihi, kültür tarihi ve sosyoloji araştırmalarıyla birlikte disiplinler arası birçok çalışma için önem arz etmektedir.

Araştırmaya konu olan Ermenice kelimelerden artık ölçünlü dilde de yer edinmiş ve Sivas kültürünün önemli bir

²⁸ Gemalmaz, bu kelimenin Erzurum ağzında küfür sözü olarak kullanıldığını belirtmektedir (1995).

²⁹ Gülensoy, kelimeyi Ermeniceye bağlamanın yanlış olduğunu söyler ve bu kelimenin <kat-/)K'tan geldiğine işaret eder (2007: 408).

³⁰ Gülensoy, kelimenin başındaki h'yı birincil ses kabul eden Deorfer'e ve kelimeyi Ermeniceye bağlayan görüşlere karşı çıkar (2007: 410).

³¹ Bu kelime Sivas'ta bir mahalle adında (Pulur Mahallesi) yaşamaktadır.

³² Eren, Far. *zuğāl* “kızılık ağacı veya meyvesi” kelimesinin Dankoff'un gözünden kaçmış olduğunu söyler (2020: 592).

sembolü hâline gelmiş *madımak* kelimesi (Lat. *Polygonum*), Sivas dışında pek tanınmayan, tanınsa bile yenmeyen bir bitkidir. Adını Ermeniceden alması sebebiyle *madımak* yemeği Ermeni kültürüne ait bir yemek olarak kabul edilebilir. *Çav, calaz, herk, maşala, tığ* gibi tarımla ilgili kelimelerin; *hezan, him, loğ, mertek, pağ* gibi yapı ve mimari terimlerinin Ermeniceden alınmış olması da yine Türklerin Anadolu'da bu alanlarda bazı bilgileri Ermenilerden aldığı için açık göstergeleri olarak kabul edilebilir.

Kısaltmalar

AL	<i>Armenisches Lehngut im Türkeitürkischen am Beispiel von Hemşin</i>
ALT	<i>Armenian Loanwords in Turkish</i>
bk.	<i>Bakınız</i>
DLT	<i>Dîvânu Lugât't-Türk</i>
Erm.	<i>Ermenice</i>
EAEÖS	<i>Erzurum Ağzında Ermenice Ödünç Sözcükler</i>
ETDES	<i>Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü</i>
Far.	<i>Farsça</i>
Lat.	<i>Latince</i>
MBTS	<i>Misalli Büyük Türkçe Sözlük</i>
MS	<i>Milattan sonra</i>
ÖTS	<i>Ötüken Türkçe Sözlük</i>
SS	<i>Sözlerin Soyağacı-Çağdaş Türkçenin Etimoloji Sözlüğü</i>
TDK	<i>Türk Dil Kurumu</i>
TETTL	<i>Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı</i>
TS	<i>Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük</i>

Extended Summary

Introduction

Words of foreign origin in the standard language and Anatolian dialects are documents of Turkish history and culture. The fact that many words such as *efendi, yalı, ihlamur* and *kiraz*, which are frequently used in Turkish today, are in Greek, is a clear proof that while Greeks and Turks lived together in Anatolia for centuries, they also exchanged culturally as well as languages.

Like the Greeks, Armenians have lived with the Turks in Anatolia for centuries and were called *milletisadika, tebayisadika* (loyal nation, loyal people) during the Ottoman period. In addition to contributing to Anatolian culture, the Armenian minority has also brought important names to Turkish culture studies. The Turks always got on well with the Armenians and Greeks and preferred the way of cooperation during the process of settling in and Turkifying Anatolia. As a result of this cooperation, cultural exchange was provided and the way for the enrichment of Anatolian culture was opened. The presence of Armenians, who lived in peace and prosperity during the Seljuks, Principalities and Ottoman periods, in Sivas, especially in the Tanzimat Period and after, showed itself in many areas. In fact, Tsayn Sepasdatvots (Voice of Sivas), the first private newspaper published in Sivas, belongs to Armenian citizens (Paçacıoğlu, 2003: 88).

Method and Limitation

In the study, Armenian words that are in the standard language of Turkey Turkish and used in the Sivas dialect and are not used in the standard language but used in the dialects and/or Sivas dialect were determined. The meanings of the detected words were taken from the Turkish Dictionary, Derleme Sözlüğü or Sivas region dialect dictionaries. It is stated in which etymological dictionaries the detected words are included.

Findings and Conclusion

Açaryan; he identified 4262 words transferred from Turkish to Armenian and 200 words transferred from Armenian to Turkish (1926: 153). Karaağaç; he states that he agrees with Açaryan's determination, that there are about 200 Armenian words in Turkish, and only 20 of them are included in the Turkish written language (2004: 15). There are 93 Armenian words that we have identified in Sivas dialect.

It would be appropriate to classify the Armenian words living in the Sivas dialect, in terms of their usage areas and meanings:

Words related to agriculture and animal husbandry: *ahbun, calaz, çav, çec, çir, ferik, hab, haris, herk, hışır, horum, hozan, kom, köp, kışe, maşala, mucur, pinnik, pulur, tapul, tığ, zoğ*.

Plant names: *aluç, baduç, çukundur, evelik, madımak, pancar, pezüük, şıvgın, zuval*.

Words related to building and architecture: *aluç, baduç, çukundur, evelik, madımak, pancar, pezüük, şıvgın, zuval*.

Food and food names: *dimak, çir, size, poç, gilik, hedik, pağaç, sohariç*.

Item names: *cerit, çav, hab, hurç, kulek, kurün, log, mitil, rapata, sakkavo, tapan, tepür*.

Animal names and words related to animals: *dabaz, güdük, hopal, mayıs, tırtıl*.

Words that express adjectives and situations related to people: *bıdık, bızdık, cirbit, çepük, kirve, pinti, poşa, tırh, torun*.

Words that indicate time, situation and place: *abrul, cermik, liğ, pot, şen, ten, verep*.

Those with slang meanings: *araklamak, avanak, çilik, dangalak, dıga, godoş, madik, moruk, pezevenk, şillik*.

Other: *aha, bedirik, fıcek, hav, örnek, pöçük, şekek*.

It is natural for a language to take words from other languages and adopt that word in the course of the language's development. In our age, when people who are thousands of kilometers apart are aware of each other's culture and it is inevitable that they are affected by each other, it is inevitable that languages will have their share of this interaction. The words that Turkish borrowed from written and oral languages of every period, starting from the Orkhon Inscriptions, provide concrete data to understand our language and cultural history.

Examining 93 words of Armenian origin living in the Sivas dialect will contribute to the studies of revealing the cultural exchange of people who have lived in the same geography for centuries. The fact that the words we deal with in the study belong to the fields of agriculture, animal

husbandry, architecture and daily life is important for many interdisciplinary studies, especially language and literature studies, as well as art history, cultural history and sociology studies.

Kaynaklar

- Açaryan, R. A. (1926). *Previy Risesoyazniy Tyurkologiçeskiy Syezd*.
 Avan, S. (2010). *Suşehri Monografisi* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Niğde Üniversitesi.
 Ayverdi, İ. (2016). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
 Bläsing, U. (1992). *Armenisches Lehngut im Türkeitürkischen am Beispiel von Hemşin*. Brill Rodopi.
 Caferoğlu, A. (1944). *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*. Ankara: Burhaneddin Matbaası.
 Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Dankoff, R. (1995). *Armenian Loanwords in Turkish*. Harraszowitz Verlag.
 Darcı, T. (2013). *Şarkışla'nın Söz Varlığı* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
 Demir, M. (2005). *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devri'nde Sivas Şehri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
 Demir, N. ve Şen, Ü. (2006). *Sivas İli ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
 Erbay, F. (2012). Türkçe-Ermenice Kelime Alışverişi ve Tapan Kelimesi Üzerine. *TAED*, 48, 9-16.
 Eren, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. (Şükrü H. Akalın, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
 Ertaş, K. (2016). Türk Dili ve Ermeniler: Osmanlı'nın Ermeni Dilbilimcileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 53, 151-162.
 Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağızları-İnceleme, Metinler, Sözlük ve Dizinler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
 Güven, Ö. (2014). *Sivas İli Zara İlçesi Ağzı* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
 Karaağaç, G. (2004). *Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
 Kesten, F. (2013). *Sivas sözlüğü*. Sivas: Buruciye Yayınları.
 Kuzucu, K. (2014). 1021'den 1921'e Türk-Ermeni İlişkilerinin Sivas Boyutu. *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, C 4, 1-54. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
 Menz, A. (2009). Erzurum Ağzında Ermenice Ödünç Sözcükler. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 19, 89-106.
 Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin Soyağacı-Çağdaş Türkçenin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
 Ökrüca, L. (2011). *Sivas İli Kangal İlçe Merkezi Sözlüğü* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
 Paçacıoğlu, B. (2003). Cumhuriyet'e Kadar Sivas Basını ve İrade-yi Milliye'nin Yeri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 14, 77-102.
 Şimşek, Y. (2014). Ermeni Asıllı Türk Dilcileri ve Bunların Çalışmalarına Genel Bir Bakış. *Yeni Türkiye*, 60, 774-789.
 Tanyıldız, E. (2014). *Hafik İlçe Merkezinin Kelime Hazinesi* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
 Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının Köşesi-Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Simurg Yayınları.
 Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, Birinci Cilt A-E*. İstanbul-Wien: Simurg Kitapçılık.
 Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, İkinci Cilt F-J*. Wien: Österreichischen Akademie der Vissenschaften.
 Tietze, A. (2021). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 2. Baskı. (Editörler: Emine Yılmaz, Nurettin Demir). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
 Toparlı, R. (2019). *Sivas Sözlüğü*. Sivas Valiliği Kültür Yayınları.
 Tuna, O. N. (1997). *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi Ve Türk Dilinin Yaşı Meselesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
 Türk Dil Kurumu (2019). *Derleme Sözlüğü* 1-6.
 Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*.
 Yılmaz, K. (2021). *Yıldızeli'nin Söz Varlığı*. İstanbul: Akademik Kitaplar.